

BITIRUVCHI YOSHLARNI MEHNAT BOZORIGA KIRIB KELAYOTGAN ENG ZAMONAVIY KASBLARGA YO‘NALTIRISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Uzakova Saodat Yerejebbayevna

*Toshkent viloyat Chirchiq shahar 22-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA: Kasb-inson ish faoliyatining ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan faoliyat turi, sohasi, hunardir. Kasbga umumiy yoki maxsus ma'lumot hamda amaliy tajriba yo'li bilan erishiladi. Kasb ichida mehnat faoliyatining eng tor xarakteri bilan ajralib turuvchi ixtisoslari bor. Shuni aytish joyizki jamiyat rivojlangan sari kasblar ham ko'payib boradi. Shu bilan birga kasb bu jamiyatdagi qabul qilingan huquqiy normativ qonunlarga amal qilishi zarur bo'ladi.

Kalit so'zlar: Kasb, kasb psixologiyasi, kasbiy faoliyat, bilish jarayonlari, nutq, xotira, kasblar tasnifi, kasblar haqida tushuncha.

KIRISH

Yosh avlodni kasb-hunarga yo'naltirish orqali, bo'lajak kasbiy qarorlarni shakillantirish, kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun kasb-hunarga yo'naltirish ishlariga mustahkam zamin yaratuvchi ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu tizim orqali har bir o'quvchi shaxsini kasbga yo'naltirishda individual xususiyatlarni ham xalq manfaatlari nuqtai nazardan mehnat reurslarini to'laqonli ta'minlash zaruratini hisobga olish kerak.

Lekin bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ilmiy amaliy tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan, ilmiy pedagogik asoslari talab darajasida yaratilmagan. Bundan tashqari hozirgi kun talablari asosidagi tezkor yangiliklar, zamonaviy texnologik o'quv qo'llanmalar, dars ishlanmalari, ko'rgazmali vositalarning kamligi, kasb tanlash mezon va me'yoring belgilanganligi, kasb tanlash bo'yicha tezkor aloqning o'rnatilmaganligi kabi muammolar dolzarb masalardan biridir. Kasb tanlash uchun o'quvchi o'z imkonoyatlarini baholay olish ko'nikmasiga, ya'ni qiziqishi mos kasblar bo'yicha ma'lumotga ega bo'lishi, bu kasblarning imkoniyatlari, kelajagi haqida axbort va yangiliklardan xabardor bo'lishi zarur.

Kasbga yonaltirishda har bir shaxsning individual xususiyatlari, qiziqishlarini, shuningdek, jamiyatning qaysidir kasbga nisbatan ehtiyojini ta'minlash zarurligini inobatga olgan holda tanlashni taqozo etadi. Kasbga to'g'ri yonaltirish shaxsning hayotida to'g'ri yo'lni topishga imkon beradi.

O'quvchilarni mustaqil mehnat faoliyatiga tayyorlash va ularning kasb-hunarni o'zlarining qobiliyatlariga yarasha to'ri tanlashlariga erishish uchun maktab o'qituvchilarining pedagogik mahorati, bilim saviyasi, perseptiv, akademik, kommunikativ kabi qobiliyatlari yuqori bo'lishi, kasblar bilan bog'liq fan to'garaklarining faoliyatini rivojlantirish, maktablarda kasb - hunar to'risidagi ma'ruzalarni tashkillash o'z natijasini beradi, shuningdek, maktablarda " Kasbim faxrim", "Kasbim kelajagim dasturi" kabi mavzularda seminar - trening mashg'ulotlari, suhbatlar va munozaralar o'tkazilishi, uchrashuvlar, kasb - hunarga oid ko'rgazmalar tashkil etilishi, o'quvchilarda kasb tanlashga qiziqish hamda ishtiyoqini uyg'otadi. Umumta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb hunarga yo'naltirish ishlari maktab rahbariyati bilan birgalikda maktabning amaliy psixologi, kasbga yo'naltiruvchi mutaxassislar va o'qituvchilar bilan birgalikda amalga oshiriladi.

Kattalarni maslahatlarini o'ylaydilar va ikkilanib yuradilar. Kasb psixologiyasi esa ularni to'g'ri yo'lga solishga harakat qiladi. Izlanuvchi yoshlar kasb – xunar va uni egallash, hayotlarini, kelajaklarini hal qiluvchi omil ekanligini bilib boradilar. Shulardan kelib chiqib kasb – bu inson hayoti uchun zarur bo'lgan, jamiyatdagi huquqiy normalarga javob beradigan, insonni kelajagini belgilab beradigan o'ziga xos murakkab bo'lgan jarayon deb belgilashimiz mumkin. Kasbga xos bo'lgan jarayonlar, ularni egallash, tanlash inson psixologiyasi bilan bog'liq. Kasb psixologiyasi aynan shunday murakkab jarayonlarni o'rganish orqali yoshlarni o'zlari qiziqqan kasbga yo'nalish beruvchi murakkab fan hisoblanadi. Har bir kasbning o'ziga xos bo'lgan tomonlari, insonlarni o'ziga jalb qila oladigan qirralari mavjud bo'lib, inson bu jarayonlarni kuzatib borib shu kasbni egallashga intiladi.

Bu jarayonlarda inson o'zini ruhiyati bilan shu kasbga xos bo'lgan psixologik tomonlarni ham shakllantirib boradi. Jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlar yoshlarni ham kasb tanlashda o'ylantirib qo'ymoqda. Ko'plab yangi kasblar paydo bo'lmoqda, ularni fan yangiliklari, texnika va texnologik yangiliklar asosida ko'plab mutaxassisliklar bilan tanishishlari kasb tanlashda qiyin ahvolga solib qo'ymoqda. Bundan tashqari jamiyatni olg'a rivojlanib borishi yoshlarni olayotgan kasblarini raqobatbardoshligini, kerakligini va yashashlari uchun imkoniyatlar yaratib bera olishlariga ishonтира bilishini ham talab qilib bormoqda. Hayotiy jarayonlar, yashashga beriladigan imkoniyatlar, kasbga bo'lgan intilishlar tabiiy ravishda amaliy psixologiyaning bir bo'lagi bo'lgan kasb psixologiyasiga bo'lgan talabni zaruriy qilib qo'ydi va bu fanni paydo bo'lishiga olib keldi. Hozirda O'zbekistonda bu fan endi rivojlanishi kerak bo'lgan va yoshlarni tarbiyalashda, ularga kasb tanlashlariga yordam beruvchi asosiy mutaxassislik fani bo'lib bormoqda. Kasb psixologiyasini mohiyati bu insonni kasbga xos xatti – harakatini va kasb tarixi bilan bog'liq tomonlarni ko'rsatib berish, shuningdek yoshlarni, kasb tanlovchilarni o'zi qiziqqan kasbni tanlashlarida

yoʻnalishlar berish, keyinchalik kasbdan ketishlariga yordam berish kabilar hisoblanadi.

Dunyoga kelgan bola haqida, uning kelajagi haqida, qanday kasbni egallashi haqida koʻproq uning ota – onasi bosh qotiradi. Bolani maktabga chiqqanidan boshlab uning ota – onasi “Mening bolam kelajakda vrach boʻladi”, yoki maʼlum bir kasbni oldindan tayyorlab qoʻyadilar. Lekin hayotni oʻzi bolani shaxs sifatida rivojlanishi, biologik taraqqiyoti, psixologik imkoniyatlari asosida oʻziga xos boʻlgan kasbni tanlashlariga imkoniyat yaratadi. Dunyoga kelgan bolada kurtak tarzida oʻziga xos boʻlgan imkoniyatlar boʻladi. Bola rivojlanib borgan sari unda maʼlum bir tamonga ixtidorlik ham taraqqiy etib boradi. Shaxs boʻlib borayotgan bolada psixologik xususiyatlar yuzaga chiqib, uni borliqqa boʻlgan qiziqishini ortirib boradi. Ayrim bolalar yosh davrlaridanoq oʻsimliklarga, ularning tuzilishlariga qiziqadilar, ayrimlari xarakatdagi xashoratlarga, xayvonlarga qiziqadilar. Qoʻngʻizni koʻrgan bola uni xarakatlanishini tekshirib uni nima xarakatlantirmoqda degan savol bilan tekshirib koʻradilar. Uni boʻlaklarga ajratadilar. Bunday bolalardan koʻplab yaxshi vrachlar, injinerlar, konstruktorlar, qassoblar chiqadi. Keyinchalik bunday shaxslar oʻzida shu kasbga xos boʻlgan xususiyatlarni rivojlantirib boradilar. Bular ularning qiziqishlaridan kelib chiqadi. SHaxs sifatida bolada shu sohani bilishga ehtiyojlar rivojlanadi. Tanlagan mutaxassisligi boʻyicha bilimlar toʻplab boradi. Bu maktabda, oliygohda, atrofdagilarning aytib berishlari va oʻzining mustaqil oʻrganishlari bilan shakllanib boradi. Maktabda bolalarga kasb bilan bogʻliq boʻlgan tanishtirish darslarini ham tashkil etish zarur boʻladi. Bunda bolalar koʻpchilik kasblar haqida bilib oladilar va kasb tanlashlari uchun imkoniyatlar kengayadi. Ularni yuqori sinflarga oʻtib borishlari bilan birga keyingi etaplarda qaysi kollejga va litseyga kirishlari ham aniqroq boʻlib boradi. Ular oʻzlari qiziqqan kasbni olishga mustaqil qarorlar qabul qilgan holda intiladilar.

Yoshlarning kasb tanlashlari maktabdan boshlanadi. Bunga ularni tayyorlab borish zarur boʻladi. Buni psixolog olim Anvar Jalolov oʻzining “Kasb qanday tanlanadi” kitobida shunday koʻrsatib beradi. xilma – xil va qiziqarli kasblarni tanlashning asosiy maqsadi yaxshi yashash va yaxshi kasbni tanlash hisoblanadi.

Oʻzi uchun qiziqarli boʻlgan kasb insonni har doim oʻz ustida ishlashga, uni yaxshiroq bilishga olib keladi. Insonda kasb tanlash jarayonini yana shu muallif quyidagicha belgilaydi. Insonda maʼlum kasbga, uni egallashga xavas, mayil, orzu, ishtiyoq, xafsala boʻlmasa u hech qanday kasbni egallay olmaydi. Insondagi shu jarayonlar odamning oʻz kelajagini toʻgʻri anglashga, tushunishga olib keladi. Unda istak, xohish paydo boʻladi. Bular bolada maʼlum bir maqsadni shakllanishiga va bu yoʻlda iroda kuchini sarf qilishga olib keladi. Irodali inson oʻz maqsadi sari intiladi va orzu havaslariga erishadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, respublikamizda amalga oshirilayotgan bunyodkorlik ishlarining zahirida davlatimizni yetakchi demokratik davlatlar ko'rsatkichiga chiqarish bosh maqsadi yotibdi. O'quvchilarda o'zlarining qiziqishlari asosida kasb tanlashga yo'llash bugunning dolzarb masalalaridir. Mehnat ta'limi darslari va tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarni kasbga yo'llash imkoniyatlari chegaralanganligi sababli ularni to'garak faoliyatida amalga oshirish mumkin. To'garaklarda o'quvchilarni bajaradigan faoliyatidan kelib chiqib kasblarga yo'naltirish imkoniyatlari kattadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Jalalov KASB QANDAY TANLANADI. 2010 Y. 62 b.
2. I.A.Karimov Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.1998.17b
3. Kaykaus. "Qobusnoma" T., 1994 y. 26 b.
4. Gurevich K.M. Дифференциальная психология и психодиагностика. 2008 y. 21b.
5. Ziyo.net
6. S.X.Jalilova Kasb Psixologiyasi.2010y